

NUTQ BUZILISHLARINING ASOSIY OMILLARI VA ULARNING TASNIFI

O.Y.Eshbayeva¹

Mas'ul muallif: Eshbayeva Ozoda Yuldasheva, Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Pedagogika kafedrası v.b dotsenti.

e-mail:
eshbaevaozoda@gmail.com

Received: 12 Oktabr 2026
Accepted: 17 Oktabr 2026
Published: 22 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Eshbayeva, O. Y. NUTQ BUZILISHLARINING ASOSIY OMILLARI VA ULARNING TASNIFI / O. Y. Eshbayeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 10, № 2. — B. 177–181.

1. Axborot texnologiyalari va menejment universiteti Pedagogika kafedrası v.b dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada nutq buzilishlarining kelib chiqish sabablari, ularning asosiy etiologik omillari va tasniflash mezonlari nazariy jihatdan tahlili bayon etilgan. Nutq insonning ijtimoiy munosabatlarga kirishishi, fikrlarini ifodalashi, bilimlarni o'zlashtirishi va shaxs sifatida rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lgan murakkab psixofiziologik jarayondir. Nutqning shakllanishi va rivojlanishi markaziy asab tizimi, eshitish qobiliyati, nutq apparatining anatomik va funksional holati, bilish jarayonlari hamda ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liq. Ushbu tizimlarning rivojlanishi yoki faoliyatida yuzaga keladigan turli o'zgarishlar nutqning fonetik, fonologik, leksik, grammatik va kommunikativ jihatlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maqolada nutq buzilishlarining biologik, genetik, neyrofiziologik, psixologik, ijtimoiy va organik omillari yoritilib, ularning o'zaro aloqadorligi tahlil etiladi. Shuningdek, prenatal, perinatal va postnatal davrlarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xavf omillarining nutq rivojlanishiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Nutq buzilishlarini ichki va tashqi omillar asosida tasniflashning nazariy va amaliy jihatlariga alohida e'tibor qaratiladi. Maqolada etiologik omillarni o'rganish nutq buzilishlarini o'z vaqtida aniqlash, differensial diagnostika qilish, individual korreksion-pedagogik yondashuvlarni tanlash va profilaktik tadbirlarni tashkil etish uchun muhim ekani asoslanadi. Tadqiqotning nazariy-tahliliy yo'nalishi nutq buzilishlari etiologiyasini tizimli o'rganish hamda logopedik amaliyotda biologik, psixologik va ijtimoiy omillarni birgalikda hisobga olish zarurligini ko'rsatishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: nutq buzilishlari, nutq rivojlanishi, etiologik omillar, logopediya, biologik omillar, neyrofiziologik omillar, irsiy moyillik, ijtimoiy muhit, diagnostika, korreksion-pedagogik yondashuv.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РЕЧЕВЫХ НАРУШЕНИЙ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ

Аннотация. В данной статье представлен теоретический анализ причин нарушений речи, их основных этиологических факторов и критериев классификации. Речь - это сложный психофизиологический процесс, важный для человека, позволяющий вступать в социальные отношения, выражать свои мысли, приобретать знания и развиваться как личность. Формирование и развитие речи неразрывно связаны с центральной нервной системой, слухом, анатомическим и функциональным состоянием речевого аппарата, когнитивными процессами и социальной средой. Различные изменения, происходящие в развитии или активности этих систем, могут влиять на фонетические, фонологические, лексические, грамматические и коммуникативные аспекты речи. В статье освещаются биологические, генетические, нейрофизиологические, психологические, социальные и органические факторы нарушений речи и анализируются их взаимосвязи. Также рассматривается влияние факторов риска, которые могут возникать в пренатальный, перинатальный и постнатальный периоды, на развитие речи. Особое внимание уделяется теоретическим и практическим аспектам классификации нарушений речи на основе внутренних и внешних факторов. В статье утверждается, что изучение этиологических факторов важно для своевременного выявления речевых расстройств, дифференциальной диагностики, выбора индивидуальных коррекционно-педагогических подходов и организации профилактических мероприятий. Теоретическое и аналитическое направление исследования направлено на демонстрацию необходимости систематического изучения этиологии речевых расстройств и необходимости учета биологических, психологических и социальных факторов в практике логопедии.

Ключевые слова: речевые расстройства, развитие речи, этиологические факторы, логопедия, биологические факторы, нейрофизиологические факторы, наследственная предрасположенность, социальная среда, диагностика, коррекционно-педагогический подход.

THE MAIN FACTORS OF SPEECH DISORDERS AND THEIR CLASSIFICATION

Abstract. This article presents a theoretical analysis of the causes, primary etiological factors, and classification criteria of speech disorders. Speech is a complex psychophysiological process of vital importance for engaging in social interactions,

expressing thoughts, acquiring knowledge, and developing as an individual. The formation and development of speech are inextricably linked to the central nervous system, hearing ability, the anatomical and functional state of the speech apparatus, cognitive processes, and the social environment. Various changes in the development or functioning of these systems can affect the phonetic, phonological, lexical, grammatical, and communicative aspects of speech. The article examines the biological, genetic, neurophysiological, psychological, social, and organic factors underlying speech disorders and analyzes their interrelationships. It also addresses the impact of potential risk factors during the prenatal, perinatal, and postnatal periods on speech development. Particular attention is paid to the theoretical and practical aspects of classifying speech disorders based on internal and external factors. The article substantiates the importance of studying etiological factors for the timely identification of speech disorders, differential diagnosis, the selection of individual correctional-pedagogical approaches, and the organization of preventive measures. The theoretical-analytical aspect of the study focuses on the systematic examination of the etiology of speech disorders and highlights the necessity of considering biological, psychological, and social factors collectively in speech therapy practice.

Keywords: speech disorders, speech development, etiological factors, speech therapy, biological factors, neurophysiological factors, hereditary predisposition, social environment, diagnosis, correctional-pedagogical approach.

Kirish. Nutq insonning tafakkuri, bilish faoliyati, ijtimoiy munosabatlari va shaxsiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab psixofiziologik jarayondir. Inson nutq orqali o'z fikr va his-tuyg'ularini ifodalaydi, atrof-muhit bilan muloqotga kirishadi, ijtimoiy tajribani o'zlashtiradi hamda bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shu sababli nutqning me'yorida shakllanishi bolalarning ta'lim olishi, ijtimoiy moslashuvi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Nutq rivojlanishidagi buzilishlar esa bolaning o'z fikrini erkin ifodalashi, boshqalar bilan muloqot qilishi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga turlicha darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Hozirgi vaqtda nutq buzilishlarini o'rganish logopediya, maxsus pedagogika, psixologiya, nevrologiya va boshqa turdosh fanlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammoni ilmiy jihatdan o'rganish nutqdagi qiyinchiliklarning tashqi belgilarini aniqlash bilangina cheklanmay, ularning kelib chiqish mexanizmlarini, rivojlanish shart-sharoitlarini va o'zaro ta'sir qiluvchi omillarini ham tahlil qilishni talab etadi. Chunki nutq buzilishlari turli sabablar, jumladan, biologik va neyro-rivojlanish xususiyatlari, eshitish faoliyatidagi o'zgarishlar, nutq apparatining anatomik tuzilishi, irsiy moyillik hamda kommunikativ muhit bilan bog'liq omillar ta'sirida yuzaga kelishi mumkin.

Nutq buzilishlarining etiologiyasini o'rganishda sabab va xavf omillari o'rtasidagi farqni hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Ayrim biologik yoki nevrologik holatlar muayyan nutq buzilishlarining bevosita sababi bo'lishi mumkin, boshqa omillar esa buzilishning yuzaga kelish ehtimolini oshirishi yoki uning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois nutq rivojlanishidagi qiyinchiliklarni faqat bitta omil bilan izohlash ilmiy jihatdan yetarli emas. Ularni baholashda bolaning rivojlanish tarixi, eshitish holati, kognitiv va kommunikativ xususiyatlari, oilaviy sharoiti hamda til muhitini kompleks ravishda hisobga olish zarur.

Nutq buzilishlarini tasniflash ham nazariy va amaliy jihatdan muhim masalalardan biridir. Tasniflash nutq buzilishlarining o'ziga xos xususiyatlarini farqlash, ularning kelib chiqish omillarini aniqlashtirish, diagnostik yondashuvlarni belgilash va korreksion-pedagogik ishlarni maqsadli tashkil etishga yordam beradi. Bunda etiologik tasnif bilan nutq buzilishlarining klinik va logopedik ko'rinishlariga asoslangan tasniflarni bir-biridan farqlash lozim. Chunki kelib chiqish sabablari o'xshash bo'lgan buzilishlar turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishi, tashqi belgilari o'xshash nutqiy qiyinchiliklar esa turli omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Mavzuning dolzarbligi nutq buzilishlarini yuzaga keltiruvchi omillarni tizimli o'rganish, ularni ilmiy mezonlar asosida tasniflash va olingan nazariy bilimlardan logopedik amaliyotda samarali foydalanish zarurati bilan belgilanadi. Etiologik omillarni chuqur tahlil qilish nutq rivojlanishidagi qiyinchiliklarni erta aniqlash, tegishli mutaxassislar hamkorligini yo'lga qo'yish hamda har bir bolaning individual ehtiyojlariga mos pedagogik yordamni tashkil etish uchun nazariy asos yaratadi.

Mazkur maqolaning maqsadi nutq buzilishlarining asosiy etiologik omillarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning o'zaro aloqadorligini yoritish hamda nutq buzilishlarini tasniflashning asosiy mezonlarini tavsiflashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun nutq buzilishlarining biologik, genetik, neyrofiziologik, psixologik va ijtimoiy omillarini tavsiflash, prenatal, perinatal va postnatal davrlarga xos xavf omillarini ko'rib chiqish hamda ichki va tashqi omillar asosidagi tasnifning mazmunini ochib berish vazifalari belgilandi.

Tadqiqot materiallari va metodlari. Nutq buzilishlari etiologiyasi – bu nutqning normal rivojlanishiga xalaqit beruvchi sabablar va omillarni o'rganish bilan shug'ullanuvchi logopediya va boshqa tegishli fanlarning muhim yo'nalishidir. Nutq buzilishlarini keltirib chiqaruvchi sabablar turli xil bo'lib, ular odatda biologik, ijtimoiy va psixologik omillar bilan bog'liq.

Nutq buzilishlarining asosiy omillari

a) Biologik omillar:

- Prenatal (tug'ilishdan oldingi):
- Onaning homiladorlik davrida infeksiyon kasalliklari (masalan, qizamiq, toksoplazmoz, zaxm);
- Homiladorlikda toksikoz, stress va zaharlanish;
- Fetal gipoksiya (homilaning kislorod yetishmovchiligi).
- Perinatal (tug'ilish vaqtida):
- Tug'ruq jarayonidagi murakkabliklar (travmalar, gipoksiya);
- Tug'ma nevrologik muammolar yoki miya shikastlanishlari.

- Postnatal (tug'ilgandan keyin):
- Boshlang'ich yoshda nevrologik kasalliklar (ensefalit, menengit);
- Bosh miya jarohatlari yoki boshqa jiddiy travmalar.
- b) Genetik va irsiy omillar:
- Oilaviy moyillik (nutqning kech rivojlanishi, disleksiya, stutter);
- Tug'ma sindromlar (masalan, Daun sindromi yoki boshqa irsiy anomaliyalar).

- c) Neyrofiziologik omillar:
- Miya tuzilmalari va funksional jarayonlarning buzilishi;
- Nerv impulslarining nutq organlariga yetib bormasligi;
- Markaziy asab tizimidagi shikastlanishlar.

- d) Psixologik omillar:
- Og'ir psixologik travmalar (stress, qo'rquv, jiddiy shikastlanish);
- Emotsional va ijtimoiy izolyatsiya (bolaning e'tiborsiz qoldirilishi).

- e) Ijtimoiy va muhit omillari:
- Ijtimoiy muhit yetishmovchiligi: Bola bilan muloqotning cheklanganligi yoki yomon nutqiy muhit.
- Tarbiyaning buzilishi: Bola tarbiyasida e'tibor va muloqotning yetishmasligi.
- Ikki tillilik va nutqiy muhit aralashuvi: Bola ikki yoki undan ortiq til muhitida yashaganda, ba'zida nutq

rivojlanishining kechikishi kuzatiladi.

- f) Organik omillar:
- Nutq apparati tuzilishidagi buzilishlar (tillarning qisqa bo'lishi, tanglayning ochiq bo'lishi);
- Eshitish muammolari (eslatish buzilishlari, karlik).

Etiologik omillarning tasnifi- nutq buzilishlari sabablarini kengroq tasniflash uchun ularni ikki asosiy guruhga bo'lish mumkin:

- g) Ichki omillar:
- Genetik yoki irsiy sabablar.
- Asab tizimining tug'ma yoki orttirilgan patologiyalari.

- h) Tashqi omillar:
- Atrof-muhit ta'siri (ijtimoiy va ekologik omillar).
- Tug'ilishdagi jarohatlar yoki tashqi sharoitlar natijasida yuzaga kelgan buzilishlar.

Nutq buzilishlari etiologiyasini chuqur o'rganish, diagnostika va tuzatish metodlarini to'g'ri tanlashda muhim ahamiyatga ega. Bu bo'yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar natijasida nutq patologiyalarining oldini olish va ularni samarali davolash usullarini takomillashtirish imkoniyati paydo bo'ladi [1].

Tadqiqotda ilmiy manbalarni nazariy tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanilib, nutq buzilishlarining asosiy etiologik omillari, ularning o'zaro aloqadorligi hamda tasniflash mezonlari tizimlashtirildi. Tadqiqot materiallari sifatida nutq va til rivojlanishi, nutq buzilishlari etiologiyasi, diagnostikasi hamda logopedik yondashuvlarga oid ilmiy maqolalar, monografiyalari va tegishli tashkilotlarning ilmiy-uslubiy manbalaridan foydalanildi.

Natijalar. Nutq buzilishlarini ilmiy jihatdan o'rganishda ularning tashqi belgilari bilan bir qatorda, yuzaga kelish shart-sharoitlari va rivojlanish mexanizmlarini ham tahlil qilish zarur. Nutq tovushlarini talaffuz qilish, so'zlarni tushunish, grammatik jihatdan to'g'ri jumlar tuzish va fikrni izchil ifodalash bir-biri bilan bog'liq, biroq o'ziga xos xususiyatlarga ega jarayonlardir. Shu sababli nutq rivojlanishidagi qiyinchiliklar turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishi mumkin. Boshqarilgan va uning hamkasblari til rivojlanishidagi buzilishlarni tavsiflashda atamalarni aniq qo'llash, rivojlanish xususiyatlarini boshqa holatlardan farqlash va tashxisga ta'sir qiluvchi omillarni hisobga olish muhimligini ta'kidlaydi [2].

Nutq buzilishlarining kelib chiqishiga ta'sir etuvchi omillarni shartli ravishda biologik, genetik, neyrofiziologik, psixologik va ijtimoiy guruhlariga ajratish mumkin. Bunday guruhlash masalani tizimli o'rganishga yordam beradi, biroq mazkur omillarni bir-biridan butunlay mustaqil deb hisoblash to'g'ri emas. Ayrim holatlarda bir nechta omil bir vaqtda ta'sir ko'rsatishi, boshqa vaziyatlarda esa muayyan tibbiy yoki rivojlanish holati yetakchi ahamiyat kasb etishi mumkin.

Biologik va neyrofiziologik omillar. Nutqning shakllanishi markaziy asab tizimining rivojlanishi, eshitish orqali qabul qilingan axborotni qayta ishlash va nutq harakatlarini muvofiqlashtirish bilan bog'liq. Asab tizimi rivojlanishidagi ayrim o'zgarishlar yoki keyinchalik yuzaga keladigan nevrologik holatlar nutq va til faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, bunday holatlarning mavjudligi muayyan nutq buzilishi albatta rivojlanadi degani emas. Natijani baholashda bolaning rivojlanish tarixi, nutqiy imkoniyatlari va boshqa individual xususiyatlarini hisobga olish lozim [3].

Eshitish faoliyati ham nutq rivojlanishida alohida ahamiyatga ega. Eshitishdagi tug'ma yoki orttirilgan muammolar nutq tovushlarini farqlash, so'zlarni o'zlashtirish va og'zaki muloqot ko'nikmalariga ta'sir qilishi mumkin. Shu bois nutqiy rivojlanish bo'yicha xavotir mavjud bo'lganda eshitish holatini tekshirish va zarur hollarda tegishli mutaxassisga murojaat qilish muhimdir. Amerika Nutq-til-eshtitish assotsiatsiyasining klinik tavsiyalarida ham nutq va til qiyinchiliklarini baholashda kompleks tekshiruv, tegishli mutaxassislarga yo'naltirish hamda individual ehtiyojlarni hisobga olish zarurligi qayd etilgan [4].

Genetik va irsiy omillar. Ayrim nutq va til buzilishlarida oilaviy moyillik kuzatilishi mumkin. Biroq irsiy moyillikni buzilishning muqarrar sababi sifatida talqin qilish mumkin emas. Genetik xususiyatlar boshqa biologik va muhit omillari bilan birgalikda namoyon bo'lishi mumkin. Shu sababli oilada nutq rivojlanishi bilan bog'liq qiyinchiliklar mavjudligi bolaning holatini sinchiklab kuzatish uchun ahamiyatli bo'lsa-da, mustaqil tashxis o'rnini bosa olmaydi [5].

Psixologik va ijtimoiy omillar. Bola nutqining rivojlanishida oiladagi muloqot, ta'lim muhiti, kattalar bilan o'zaro munosabat va tilni amaliy qo'llash imkoniyatlari muhim o'rin tutadi. Bola bilan muntazam suhbatlashish, savollariga javob berish, birgalikda kitob o'qish va kundalik faoliyat davomida yangi so'zlardan foydalanish uning kommunikativ tajribasini boyitadi. Biroq muloqot sharoitidagi qiyinchiliklarni har doim klinik nutq buzilishining bevosita sababi deb hisoblash mumkin emas. Psixologik va ijtimoiy omillar bolaning nutqiy faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin, ammo ularning ahamiyati individual holatga qarab baholanadi [6].

Ko'p tilli muhitda ulg'ayayotgan bolalarning nutqini baholashda ham alohida ehtiyotkorlik talab etiladi. Bir nechta tilni o'rganishning o'zi nutq buzilishiga sabab bo'lmaydi. Bolaning til ko'nikmalarini aniqlashda barcha foydalanadigan tillari, har bir tilda muloqot qilish tajribasi va til muhitining xususiyatlari hisobga olinishi lozim. Amerika Nutq-til-eshtitish assotsiatsiyasi ko'p tilli bolalarda til farqlarini haqiqiy kommunikativ buzilishlardan ajratish uchun ularning lingvistik va madaniy sharoitlarini hisobga olish zarurligini ko'rsatadi [7].

Nutq buzilishlarini tasniflash mezonlari

Nutq buzilishlarini tasniflashda ularning kelib chiqish sabablari va nutq faoliyatida namoyon bo'lish xususiyatlarini bir-biridan farqlash lozim. Etiologik tasnif buzilishga aloqador bo'lishi mumkin bo'lgan omillarni o'rganishga qaratiladi. Funksional yoki klinik yondashuv esa nutqning qaysi jihati zararlangani, qiyinchilik qanday namoyon bo'lishi va shaxsning kundalik muloqotiga qay darajada ta'sir ko'rsatishini aniqlashga yordam beradi.

Nutq va til buzilishlarining asosiy ko'rinishlariga quyidagilar kiradi:

Nutq tovushlari bilan bog'liq buzilishlar - ayrim tovushlarni talaffuz qilish yoki tovush tizimini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar.

Til rivojlanishi bilan bog'liq buzilishlar - so'z boyligi, grammatik tuzilma, gaplarni tushunish yoki fikrni til orqali ifodalashdagi barqaror qiyinchiliklar.

Nutq ravonligi buzilishlari - nutq oqimining uzilishi, tovush yoki bo'g'inlarning takrorlanishi va cho'zilishi kabi belgilar.

Ovoz va rezonans buzilishlari - ovozning sifati, balandligi, kuchi yoki rezonansidagi o'zgarishlar.

Orttirilgan nutq va til buzilishlari - ayrim nevrologik kasalliklar yoki bosh miya jarohatlaridan keyin yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar.

Mazkur guruhlar bir-birini mutlaqo istisno qilmaydi. Bir bolada bir nechta nutqiy qiyinchilik birgalikda uchrashi mumkin. Shu sababli tasniflash natijasida olingan ma'lumotlar individual diagnostika bilan to'ldirilishi kerak. Xalqaro kasalliklar tasnifining o'n birinchi qayta ko'rib chiqilishi bo'yicha Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti nashri klinik holatlarni izchil aniqlash va tavsiflash uchun standart terminologiyaning ahamiyatini ko'rsatadi [8].

Rivojlanish davrlari bilan bog'liq xavf omillari. Nutq rivojlanishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillarni vaqt jihatidan ko'rib chiqishda prenatal, perinatal va postnatal davrlar ajratiladi. Prenatal davr homilaning ona qornida rivojlanish bosqichini, perinatal davr tug'ilish atrofidagi muddatni, postnatal davr esa tug'ilgandan keyingi rivojlanishni anglatadi.

Prenatal davrda homila rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ayrim infeksiyalar, zararli moddalar ta'siri va boshqa tibbiy holatlar xavf omillari sifatida baholanadi. Perinatal davrda muddatidan oldin tug'ilish yoki og'ir tug'ruq asoratlari bolaning keyingi rivojlanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Postnatal davrda esa bosh miya jarohatlari, ayrim infeksiyalar, eshitishdagi o'zgarishlar va boshqa nevrologik holatlar nutq faoliyatiga ta'sir qilishi ehtimoli mavjud [9].

Bu omillarni ko'rib chiqishda xavf omili bilan bevosita sababni farqlash muhimdir. Muayyan omilning mavjudligi nutq buzilishi yuzaga kelganini yoki albatta yuzaga kelishini isbotlamaydi. Har bir holat bolaning rivojlanish tarixi, eshitish holati, nutqiy ko'nikmalari va tegishli mutaxassislarining baholashi asosida tahlil qilinishi lozim.

Muhokama. Nutq buzilishlarining etiologiyasini tahlil qilishda asosiy masalalardan biri ku. zatilayotgan nutqiy qiyinchilikning sababini uning tashqi belgilaridan farqlashdir. Masalan, so'zlarni tushunish va gap tuzishdagi qiyinchiliklar til rivojlanishiga taalluqli bo'lishi mumkin, tovushlarni talaffuz qilishdagi muammolar esa nutq tovushlari tizimi yoki nutq harakatlari bilan bog'liq bo'lishi ehtimol. Tunday farqlarni aniqlash uchun faqat kundalik kuzatuvga tayanish yetarli emas; bolaning nutqiy faoliyatini tegishli mezonlar asosida baholash talab etiladi.

Nutq va til rivojlanishidagi buzilishlarni o'z vaqtida aniqlash hamda ularga mos pedagogik yordam ko'rsatish bolaning kommunikativ imkoniyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Olim McGregor bolalarda rivojlanish ya'ni nutq buzilishlarini aniqlash va ularga tegishli yordam ko'rsatishdagi muammolarga e'tibor qaratadi. Ushbu yondashuv nutqiy qiyinchiliklarni baholashda bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, mavjud muammolarni e'tiborsiz qoldirmaslik va zarur yordamni o'z vaqtida tashkil etish muhimligini ko'rsatadi [10].

Etiologik omillarni o'rganishning amaliy ahamiyati shundaki, u bolaning ehtiyojlarini kengroq tushunishga va zarur hollarda tegishli mutaxassislar bilan hamkorlik qilishga yordam beradi. Nutqiy qiyinchiliklar kuzatilganda logopedik baholash bilan bir qatorda eshitish holatini, bolaning umumiy rivojlanishini va kommunikativ muhitini ham hisobga olish maqsadga muvofiq. Bunda tibbiy tashxis qo'yish logopedik baholashdan farqli kasbiy vazifa ekanini unutmaslik lozim.

Ko'p tilli bolalarni baholash masalasi ham muhim nazariy ahamiyatga ega. Bola bir tilda kamroq so'z ishlatishi, boshqa tilda esa o'zini erkinroq ifodalashi mumkin. Shu sababli faqat bitta tildagi lug'at boyligiga asosanib nutq buzilishi haqida xulosa chiqarish noto'g'ri natijaga olib kelishi ehtimoli bor. Amerika Nutq-til-eshtitish assotsiatsiyasi ko'p tilli shaxslarning til tajribasini, muloqot sharoitini va madaniy xususiyatlarini baholash jarayonida hisobga olishni tavsiya etadi [11].

Mazkur maqolaning chegarasi shundaki, u nazariy tahlilga asoslangan bo'lib, mustaqil klinik kuzatuvlar yoki

eksperimental natijalarni qamrab olmaydi. Shuning uchun undagi xulosalar nutq buzilishlarining tarqalish ko'rsatkichlarini belgilamaydi va alohida etiologik omilning sababiy ta'sirini statistik jihatdan isbotlamaydi. Kelgusidagi tadqiqotlarda turli yosh guruhlaridagi bolalarning nutqiy rivojlanishini kuzatish, diagnostik ma'lumotlarni taqqoslash va korreksion-pedagogik yondashuvlarning samaradorligini o'rganish ushbu mavzuni yanada chuqurroq yoritishga yordam beradi.

Xulosa. Nutq buzilishlarining asosiy omillari va ularning tasnifini nazariy jihatdan o'rganish quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini beradi.

Birinchidan, nutq rivojlanishi biologik, neyrofiziologik, genetik, psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq murakkab jarayondir. Shu sababli nutqiy qiyinchiliklarning kelib chiqishini faqat bitta sabab bilan izohlash ilmiy jihatdan yetarli emas. Ayrim holatlarda bir nechta omil o'zaro ta'sirlashishi, boshqa holatlarda esa muayyan tibbiy yoki rivojlanish xususiyati asosiy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan, prenatal, perinatal va postnatal davrlarga tegishli xavf omillarini o'rganish bolaning rivojlanish tarixini to'liqroq tushunishga yordam beradi. Biroq xavf omilining mavjudligi nutq buzilishi albatta yuzaga kelishini anglatmaydi. Bunday holatlarni individual diagnostik ma'lumotlar asosida baholash zarur.

Uchinchidan, etiologik tasnif bilan nutq buzilishlarining klinik va funksional ko'rinishlariga asoslangan tasnif o'zaro farqlanadi. Etiologik yondashuv ehtimoliy sabablarni tahlil qilishga xizmat qilsa, funksional baholash nutq tovushlari, til ko'nikmalari, ravonlik, ovoz va kommunikativ faoliyatdagi qiyinchiliklarni aniqlashga yordam beradi. Ushbu yondashuvlarni birgalikda qo'llash logopedik yordamni individual ehtiyojlarga moslashtirish uchun muhimdir.

To'rtinchidan, nutq rivojlanishidagi qiyinchiliklarni o'z vaqtida aniqlash, eshitish holatini baholash, bolaning kommunikativ muhitini hisobga olish va zarur hollarda turli mutaxassislar hamkorligini yo'lga qo'yish amaliy ahamiyatga ega. Ko'p tilli muhitda ulg'ayayotgan bolalarni baholashda esa barcha foydalaniladigan tillardagi tajriba va ko'nikmalarni hisobga olish lozim.

Umuman olganda, nutq buzilishlari etiologiyasini tizimli o'rganish diagnostik yondashuvlarni takomillashtirish, individual korreksion-pedagogik ishlarni rejalashtirish va profilaktik tadbirlarni asosli tashkil etish uchun nazariy zamin yaratadi. Kelgusida mazkur masalani empirik ma'lumotlar asosida o'rganish va turli omillarning o'zaro ta'sirini aniqlash ilmiy hamda amaliy jihatdan muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Eshbayeva O. Y. Logopediya : o'quv qo'llanma. - BIG MAKRO WORLD, 2025. - B. 61-62.
- [2] Bishop D. V. M., Snowling M. J., Thompson P. A., Greenhalgh T., CATALISE-2 Consortium. Phase 2 of CATALISE: A multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology // Journal of Child Psychology and Psychiatry. - 2017. - Vol. 58, № 10. - P. 1068-1080. - DOI: <https://doi.org/10.1111/jcpp.12721>.
- [3] American Speech-Language-Hearing Association. Spoken Language Disorders [Электронный ресурс]. - ASHA Practice Portal. - URL: <https://www.asha.org/practice-portal/clinical-topics/spoken-language-disorders/> (мурожаат санаси: 16.10.2026).
- [4] National Institute on Deafness and Other Communication Disorders. Speech and Language Developmental Milestones [Электронный ресурс]. - National Institutes of Health, 2022. - URL: <https://www.nidcd.nih.gov/health/speech-and-language> (мурожаат санаси: 16.10.2026).
- [5] Lewis B. A., Shriberg L. D., Freebairn L. A., Hansen A. J., Stein C. M., Taylor H. G., Iyengar S. K. The genetic bases of speech sound disorders: Evidence from spoken and written language // Journal of Speech, Language, and Hearing Research. - 2006. - Vol. 49, № 6. - P. 1294-1312. - DOI: [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2006/093\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2006/093)).
- [6] Law J., Dennis J. A., Charlton J. J. V. Speech and language therapy interventions for children with primary speech and/or language disorders // Cochrane Database of Systematic Reviews. - 2017. - № 1. - Article CD012490. - DOI: <https://doi.org/10.1002/14651858.CD012490>.
- [7] American Speech-Language-Hearing Association. Speech Sound Disorders: Articulation and Phonology [Электронный ресурс]. - ASHA Practice Portal. - URL: <https://www.asha.org/practice-portal/clinical-topics/articulation-and-phonology/> (мурожаат санаси: 16.10.2026).
- [8] World Health Organization. Clinical Descriptions and Diagnostic Requirements for ICD-11 Mental, Behavioural and Neurodevelopmental Disorders (CDDR). - Geneva : World Health Organization, 2024. - URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240077263> (мурожаат санаси: 16.10.2026).
- [9] Tomblin J. B., Smith E., Zhang X. Epidemiology of specific language impairment: Prenatal and perinatal risk factors // Journal of Communication Disorders. - 1997. - Vol. 30, № 4. - P. 325-344. - DOI: [https://doi.org/10.1016/S0021-9924\(97\)00015-4](https://doi.org/10.1016/S0021-9924(97)00015-4).
- [10] McGregor K. K. How we fail children with developmental language disorder // Language, Speech, and Hearing Services in Schools. - 2020. - Vol. 51, № 4. - P. 981-992. - DOI: https://doi.org/10.1044/2020_LSHSS-20-00003.
- [11] American Speech-Language-Hearing Association. Multilingual Service Delivery in Audiology and Speech-Language Pathology [Электронный ресурс]. - ASHA Practice Portal. - URL: <https://www.asha.org/practice-portal/professional-issues/multilingual-service-delivery/> (мурожаат санаси: 16.10.2026).